

Välkommen till ett folkmord nära dig

| av Andres Küng

IKKA MÖTLEN NEILE KES SIIT VIIDI
KODU-KIHELKONNA RAHVAS
MEENUTAB KUSTOMATUS LEINAS
PUNASE TERRORI POOLT KUUDITATUD
PÕEGI JA TÛTREID JA NENDE KANNATUSI

VALTER ALLIKSOO
AUGUST ALLMÄE
AUGUST ALTMAN
KOIDU ARBA
LEENA ARBA
ALEKSANDER BLUMFELD
AUGUST ENGMANN
JOHANNES EVERT
ALEKSANDER HANGA
JOHANNES HEIN
JOHANNES JALAKAS
MARIA JALAKAS
JUHAN KALM
MARTA KALM
VOLDEMAR KOPPEL
JAKOB KÕRPE
VILLEM KREEK
JOHANNES KRUSMA
ARSEMI KUKK
ELLI KUKK
TAAM KUKK
ULVI KUKK
VILLEM KUUSEMÄGI
LEMBIT KOLL

ANTS KÕSTER
PRIIDIK KÜTAS
JOHANNES LANDER
JURI LAURI
KATARINA LAURI
JOHANNES LAURIMÄE
VILLEM LEISPERE
PRIIDIK LEMBA
VALENTIN LOONSAAR
JAAN LAANE
JOHANNES MADISALU
LIISA MADISALU
ALBIN MARKOS
JURI MIKLI
RUDOLF NOTTON
ALEKSANDER NURK
JOHANNES OTSTAK
ALEKSANDER PAIS
VILLEM PAJULA
VILLEM PIKPOOM
EVALD PILT
HANS PILT
EDUR POOL
INDREK PRESSJÄRV

HÄRMAN PRIK
OSVALD PRUUEL
VILLEM PUUSEPP
JOHANNES RANNIK
AUGUST REINTHAL
ALEKSANDER SAAR
PRIIDIK SEPPEL
JOHANNES SINJÄRV
VILLEM SÜNDEMA
ARNOLD TAMMERIST
JOHANNES TAMMERIST
ANNE TORMET
JOHANNES TORMET
JAAN TRUUVER
JULIUS VALGUR
EDUARD VANAMOLDER
EDUARD VIHERPÜÜ
ANDO VIILMA
ARNO VIILMA
JOHANNES VIILMA
KAJA VIILMA
KART VIILMA
LYDIA VIILMA
JOHANNES ÖUNAPUU

JUHAN ALAMETS
LIISA ALAMETS
MARTAL ALTMANN
HARALD ANDRE
ELMAR AVLOI
AUGUST NAABERMAN
RUDOLF HEINMAA
JOHANNES RANNIK
JAAN KÄRJUS
JOHANNES KAMARIK
JUHAN SILDE

ANNA KISSBERG
ALINE KREEK
JAAN KUUSEMETS
GUSTAV LAANEPUU
ANNI LINDJÄRV
JOHANNES LÄÄS
JULIUS MARK
ALINE NURK
KUSTAS NÕMPALU
AUGUST SOOM
ANNA SOLO

RUUDI-ROMAN SOOM
HELMİ SOESON
ALEKSAND TAMMELEHT
ALFRED TAMMANN
REIN TUNTMAA
AUGUST VAINLOO
EVALD VAINLOO
JOHANNES VUNK
JOHANN VUNN
OLGA ULM

4. VI 1941
5. III 1949

FRÅN SIN FÖRSTA STUND vid makten har kommunister i alla underkuvade länder utpekats olika samhällsgrupper som spärrats in i läger för tvångsarbete och indoktrinering, ofta kallad "omskolning", eller för omgående avrättning. Det började med "avkosackiseringen" i Ryssland och Ukraina under Lenins tid och följdes av "avkulakiseringen" i samma länder under Stalins tid. Denna (brist på) människosyn, enligt vilken människor sågs enbart som företrädare för vissa "intressen" eller som medlemmar av vissa samhällsklasser eller andra sociala grupper, fick sin fortsättning i Baltikum genom de stora avrättningarna, arresteringarna och deportationerna under 1940-talet.

Under den första sovjetiska ockupationen, 1940–41, dömdes 179 människor till döden i Estland av sovjetiska (folk)domstolar, medan ca 2 200 dödades på andra sätt. De flesta mördades av de sk förintelsebataljonerna eller av säkerhetspolisen NKVD, bland annat i Tartus och Kuressaare fängelser.

I Tartu gömde kommunisterna 190 lik i en brunn på gården till en polisstation. På samma gård hölls några årtionden senare specialdresserade hundar, som vid behov sattes in mot estländare som krävde frihet för sitt land och ett slut på den kommunistiska terrorn. I Kuressaare genomfördes mordet på gården till stadens medeltidsslott.

Under hela den sovjetiska tiden var det förbjudet att skriva eller tala om de kommunistiska mordet. Men hösten 1988 kunde en tidning på Ösel publicera en ögonvittnesskildring av en överlevande:

"Såvitt jag vet var det bara tre som sköts ihjäl och som senare återfanns i brunnen. Alla andra torterades till döds. De var omkring hundra. Ingen vet exakta antalet. Tortyrmetoderna var många; på en man skar man av läpparna, på en annan näsan, tungan, öronen. Många hade man kokat fötterna på, hos någon ena foten och hos andra båda. Det fanns också offer, från vilkas rygg man skar ut hudstycken och på vilka man band händerna på ryggen med taggråd. Några stack man ut ögonen på. En kvinna fick bröstet bortskurna."

Förintelsebataljonernas massterror drogs inte igång till följd av balternas militära motstånd, som en del kommunister har påstått. Den baltiska gerillakampen mot den sovjetiska ockupationsmakten – liksom senare mot den nazistiska – uppstod till följd av ockupanternas terror mot civilbefolkningen. Till världssamfundets lista med namn som Lidice, Oradour och Babij Jar kan bara från Estland fogas namn som Kabala och Kautla. I den senare byn plågade de sovjetiska bataljonernas medlemmar ihjäl varenda människa de mötte. Den yngsta var två månader och den äldsta 78 år.

Redan hösten 1939 hade den sovjetiske vicekommisariern för statens säkerhet, general Ivan Serov, under-tecknat ordern om massdeportationer från baltstaterna.

Enligt denna order, nr 001223 av den 11 oktober 1939, skulle en rad befarat antisovjetiska element skickas iväg till sovjetiska läger. Bland grupper som särskilt nämndes märktes medlemmar i alla icke-kommunistiska partier (från högern till socialdemokraterna och frihetliga socialister), personer som hade uteslutits ur kommunistiska organisationer, poliser, militärer och hemvärnsmän, högre statstjänstemän och diplomater, domare och åklagare, köpmän, präster, ägare till stora hus och hotell, anställda vid utländska företags dotterbolag, andra personer med omfattande utlandskontakter (till och med esperantister, frimärkssamlare och rödakorsare), samt släktingar till människor som flytt västerut.

Från Estlands deporterades under detta enda dygn 9 250 personer, från Lettland 15 081 personer och från Litauen omkring 13 600 personer, sammanlagt ca 38 000 balter under ett enda dygn.

Säkerhetspoliserna behövde inte ange skäl när de mitt i natten kom för att hämta misstänkta människor. Alla familjemedlemmar måste följa med – också spädbarn, gamla och sjuka. De hopsamlade kördes på lastbilar till närmaste järnvägsstation, där kvinnor och barn skildes från männen för att kanske aldrig återse dem.

Ofta dröjde det dagar innan färden fortsatte till sibiriska läger. De gallerförsedda godsfinckorna och boskapsvagnarna saknade sanitära inrättningar och stanken blev fruktansvärd. De flesta spädbarn, sjuka och äldre dog under den vanligen veckolånga färden till den sovjetiska Gulagarkipelagen.

SOVJETISKA OCH ANDRA kommunister har anfört olika skäl för att försvara massdeportationerna från Baltikum. För det första har det hävdats att de borgerliga regimerna under mellankrigstiden förföljde kommunister och därför var det inte mer än rätt och rimligt, eller åtminstone följdriktigt och förstäligt, att kommunistregimerna förföljde borgare. Jämförelsen haltar på flera sätt. Under de "borgerliga" regeringarna, som i verkligheten även leddes av socialdemokratiska statsministrar, greps en del kommunister som på sovjetiskt uppdrag försökte störta landets lagliga och demokratiska regering, exempelvis under 1924 års kommunistkupp i Estland. Sammanlagt greps i mellankrigstidens Estland 258 personer av skäl som möjligen kan kallas politiska. Det kan jämföras med att kommunisterna efter 1940 års ockupation bara under de två första månaderna grep 7043 personer, vars "brott" vanligen bestod i att de tillhörde "fel" samhällsgrupper. Kommunisterna tog alltså på två månader 27 gånger fler människor än vad icke-kommunisterna hade gjort på två årtionden – och kommunisternas offer var dessutom oskyldiga.

För det andra har det påståtts att deportationerna var nödvändiga för att rensa länderna från "antisovje-

tiska element" inför det nazityska anfallet. Men samma dag som deportationerna inleddes, publicerade det sovjetiska partiorganet Pravda ett meddelande från nyhetsbyrån TASS som "bryskt avvisade alla rykten om ett möjligt tyskt angrepp på Sovjet som provokationer". Dessutom var 28,4 procent av dem som deporterades från Estland under 14 år och 17,3 procent över 50 år; de skulle i ett krigsfall knappast ha kunnat vålla kommunisterna större skada. Bara 21,5 procent var män 20–49 år, som kunde betraktas som vapenföra. I själva verket var det just dessa massdeportationer som mer än något annat bidrog till att göra balterna till glödande antikommunister och sovjethatare. Först sedan de tyska nazisterna hade visat sig lika omänskliga som ryska och andra kommunisterna blev de lika hatade av balterna.

Bland de deporterade från Estland fanns drygt 400 judar. Som så ofta drabbades judar ännu hårdare än andra folkgrupper av en diktatorisk regim. Judarna utgjorde 0,4 procent av Estlands befolkning enligt den då senaste folkräkningen, men 4 procent av antalet deporterade. I Litauen utgjorde judarna nästan en tolfedel av befolkningen, men en femtedel av de arresterade och deporterade under den första sovjetiska ockupationen.

DEN FÖRSTA MASSDEPORTATIONEN skulle enligt planerna ha följts av en andra och en tredje. Den andra skulle ha ägt rum redan månaden efter, i juli 1941. Men den tyska frammarschen gick så snabbt att de kommunistiska förintelsebataljonerna inte hann med vare sig den andra eller tredje deportationsvågen – utom på Ösel dit tyskarna nådde senare än till fastlandet. Att döma av det som kommunisterna hann med på Ösel skulle den andra och tredje vågen ha blivit betydligt mer omfattande än den första. Enligt de utförliga namnlistor som fanns klara för hela landet skulle lika många ha deporterats som kom att skickas iväg våren 1949 i samband med tvångskollektiviseringen av det baltiska jordbruket.

En av de deporterade var en ung pojke som skrev dagbok från den vårdag då han och hans föräldrar skickades till Sibirien till den dag år 1944 då papperet tog slut för honom. Pojken och modern skildes som vanligt från fadern före avfärden till Gulagarkipelagen. Pojken skildrar allt som händer i hans vardag, hur den ene lekamraten efter den andre dör av undernäring, hur en bekant stjal potatis för att inte svälta ihjäl och kastas i fängelse som straff, hur han och modern klarar livet genom att äta nässelsoppa. Var tredje eller fjärde dagboksanteckning slutar med frågan: "Pappa, var är du? Varför för du mig inte härifrån? Gud, kan du inte vara snäll och hälsa till min pappa". Men pappan är förstås redan död. Kanske skulle en bok som denna – en estnisk Anne Franks dagbok – kunna bidra till att få något

fler svenskar att förstå vad våra baltiska grannfolk drabbades av, om något svenskt förlag ville ge ut den?

Bland de deporterade var Estlands president Konstantin Päts, som sändes iväg redan i juli 1940 och arresterades i juni 1941 för att därefter hållas fängslad på olika platser tills han dog på ett mentalsjukhus i Burasjevo i Ryssland i januari 1956. I juni 1977 nåddes vi i väst av tre av presidentens brev, skrivna i sovjetisk fångenskap – förmodligen 1953, eftersom Päts nämner sin förestående 80-årsdag. Brevet bär hans namnunderskrift och tumavtryck.

DET SJÄLVSTÄNDIGA Estlands siste president berättade att han hade utsatts för alla former av förödmjukelser och hotats till livet. Han fick inte använda sitt eget namn utan kallades bara "nummer 12". Han tilläts inte skriva till sina anhöriga eller ta emot hjälp från dem. I ett av breven vände sig Päts till världssopinionen och vädjade om hjälp till de baltiska folken. Brevet föranledde ingen reaktion från världsorganisationen eller från ansvariga politiker i grannländer som Sverige. Hans kvarlevor hittades 1990 och begravdes om i Tallinn.

Sammanlagt deporterades åtta tidigare statsöverhuvuden och 38 ministrar från Estland. Samma öde drabbade tre f d statsöverhuvuden och femton ministrar från Lettland, samt presidenten, fem statsministrar och 24 andra ministrar från Litauen.

Bland dem som deporterades och senare avrättades fanns också ett stort antal officerare, bland dem 79 generaler och överstar från Estland. I Lettland beordrades alla högre lettiska officerare till Moskva för "kompletterande utbildning" dagen före 1941 års massdeportation; de flesta arresterades vid ankomsten och sköts senare eller spärrades in i läger.

I Lettland arresterades och dömdes enligt Röda Korsets ofullständiga statistik 7020 lettlandare (före den stora deportationen i juni 1941); av dessa arkebuserades 980 personer och begravdes i åtta massgravar. Resten sändes till sibiriska läger. Sedan följde den första stora deportationen i juni 1941, beskriven av den lettiska historikern Agnis Balodis i *Lettlands och det lettiska folkets historia* (1990):

"Chocken som drabbade det lettiska folket var fruktansvärd. Efter den 14 juni var folk rädda för att vistas hemma, många övernattade hos bekanta på avlägsna platser eller flydde till skogs, stämningen var desperat. Ett makabert inslag var det att myndigheterna låtsades som om ingenting hänt, tidningarna skrev inte en rad om deportationerna, ingen lämnade några upplysningar om de försvunna, ingenstans kunde man vända sig för hjälp eller besked. Världen teg."

Under den nazistiska ockupationen av Baltikum dödades omkring 6 600 estländska medborgare. Av dem

var nästan 1 000 judar. De tyska nazisterna dödade också en stor del av drygt 36 000 sovjetiska krigsfångar som de tog under striderna i Estland.

I Lettland dödades omkring 80 000 invånare – alla de nästan 70 000 judar som hade stannat i landet, samt drygt 10 000 letter och andra lettländska medborgare. Sammanlagt mobiliserade den kommunistiska och nazistiska ockupationsmakten omkring 250 000 lettländska medborgare, varav ca 100 000 dog i striderna.

I Litauen dödades mer än 100 000 litauiska judar av ockupationsmakten och deras handgångna män. Judarnas andel av befolkningen sjönk från åtta procent före andra världskriget till under en procent efteråt. Bara 20 000 av de drygt 150 000 förkrigsjudarna överlevde Förintelsen.

Inför den andra sovjetiska ockupationen hösten 1944 flydde uppåt 300 000 balter västerut. Medan de flesta av de omkring 70 000 estniska flyktingarna valde sjövägen till Sverige eller Finland, flydde de flesta letter och litauer till Tyskland. Tusentals balter dog under flykten, omkring 4 000 av dem när fartygen "Moero" och "Nordstern" gick i kvav på Östersjön.

SVERIGE TOG EMOT omkring 32 000 estländare (varav omkring 7 000 estlandssvenskar), närmare 5 000 letter och drygt 400 litauer. Balterna blev den första stora flyktinggruppen som kom till Sverige och stannade. De mötte stor mänsklig men liten politisk förståelse. I börjande belades de to m med sk propagandaförbud, dvs de fick inte vittna offentligt om det kommunistiska (och nazistiska) förtryck de hade varit utsatta för. För landsmännen i de gamla hemländerna väntade ytterligare några årtionden av folkmord och förtryck, förryskning och allmän ofrihet, militarisering och växande miljöförstörelse, utan att omvärlden brydde sig nämnvärt.

Under den andra sovjetiska ockupationens första årtionde, från 1944 till 1953, arresterades omkring 20 000 människor av föregivet politiska skäl i Estland. Omkring 13 000 av dem sändes till arbetsläger, där många av dem senare dog. Enligt sovjetiska uppgifter dödades omkring 1 500 gerillakämpar, s k skogsbröder, i Estland.

Den antikommunistiska gerillakampen i Litauen blev den mest långvariga och omfattande i efterkrigstidens Europa, fast få utomlands hörde talas om den. Omkring 25 000 litauiska gerillamän dödades av sovjetmakten. För att försöka knäcka gerillan deporterades 41 158 litauer i maj 1948.

Natten till den 25 mars 1949 släpades ytterligare nästan 100 000 balter från sina hem och sändes i boskapsvagnar till sibiriska läger. Många av dem var småbönder eller anhöriga till tidigare deporterade. Av de deporterade var närmare 20 500 estländare, ca 40 500 lettländare och omkring 33 500 litauer.

Många män flydde till skogs under deportationsnatten och gick med i gerillan. Därför tvingades kommunisterna samla ihop och skicka iväg fler kvinnor och barn än de från början hade tänkt sig, men de fick inte tag i tillräckligt många för att kompensera bortfallet av män. Än en gång hade den kommunistiska planekonomin misslyckats.

ANDELEN MÄNNISKOR som deporterades varierade i Aolika delar av landet, men i snitt sändes 7,6 procent av befolkningen iväg. Enligt den estniska forskaren Aigi Rahi, som specialstuderat deportationerna från området kring universitetsstaden Tartu, riktades deportationen direkt mot barn, kvinnor och äldre. Andelen män i arbetsför ålder var bara 12 procent.

Av 1949 års deporterade dog uppskattningsvis var tionde i Sibirien. Eftersom förhållandevis många av dem var äldre, skulle en del av dem ha dött också om de hade fått stanna i Estland. Men det är förstås ingen ursäkt för att de inte fick sluta sina dagar som fria män i sitt eget hemland.

År 1950 deporterades ytterligare 1 415 est- och lettländare från de delar av det självständiga Estlands och Lettlands territorium som hade avskilts år 1945 och införlivats med Ryssland.

Året efter skickas några hundra medlemmar av förbjudna religiösa samfund och sekter i Estland till sibiriska läger.

Våren 1950 antog de baltiska kommunistpartierna, på order från Moskva, resolutioner som lades till grund för att arresteras intellektuella grupper som lärare, författare, konstnärer, musiker, advokater och läkare. Också inhemska kommunistledare anklagades för att vara "borgerliga nationalister", bland dem partiets förste sekreterare, regeringschefen och ordföranden för Estlands Högsta Sovjets presidium och andra ledande "junikommunister", alltså estniska kommunister som hade kommit till Estland från Ryssland efter ockupationen i juni 1940. I slutet av samma årtionde utrensades ordföranden för Lettlands Högsta Sovjets presidium, regeringschefen, flera ministrar, partisekreterare, chefredaktörer och andra ledande partimän, sedan en grupp lettiska "nationalkommunister" med vice regeringschefen Eduards Berklavs i spetsen hade lyckats skaffa sig flertal i det lettländska kommunistpartiets viktigaste organ, politbyrån. Eftersom sovjetledaren Nikita Chrusjtjev i sitt "hemliga tal" till 1956 års sovjetiska partikongress hade talat om alla folks rätt att välja sin egen väg till socialismen, trodde de att denna rätt också gällde letterna. De hade fel. Vid samma tid avsattes undervisningsministern, universitetsrektorn i huvudstaden och flera professorer i Litauen – alla anklagade för att vara "borgerliga nationalister".

SAMMANLAGT DEPORTERADES under Stalins tid omkring 139 700 människor från Lettland. Under hela den kommunistiska tiden arresterades 51 973 lettlandare, varav 1986 enligt officiella uppgifter arkebuserades. Det sammanlagda antalet kända offer för kommunisternas folk mord i Lettland – arresterade, avrättade och deporterade – uppgick alltså till 191 673 människor. Det motsvarar ungefär 15 procent av landets befolkning enligt 1959 års folkräkning. I verkligheten torde antalet ha varit ännu större, eftersom långtifrån alla arresteringar, avrättningar och deporteringar antecknades och bevarades i olika arkiv. Många lettlandare dödades dessutom i Ryssland, men ingen vet hur många: av de lettlandare som bodde i Sovjetunionen före andra världskriget drabbades omkring 70 000 av 1937–39 års terrorvåg och 25 000 av dem dödades.

I Litauen uppgick det sammanlagda antalet kända offer för kommunismen enligt samma beräkningssätt till c:a 360 000 människor; c:a 130 000 deporterade (varav 28 000 dog i Sibirien), c:a 200 000 arresterade (varav 149 741 senare överfördes till kommunistiska koncentrationsläger), 25 000 dödade motståndsmän och 2 747 dödade fångar i litauiska fängelser.

Esterna utgjorde enligt 1938 års uppgifter drygt 93 procent av befolkningen i Estland. Ett halvsekel senare hade deras andel sjunkit under 60 procent. Inget annat land i Europa hade råkat ut för så stora befolkningsförluster under och efter kriget som Estland (och Lettland). Ännu vid början av 90-talet hade esterna inte uppnått samma antal som före kriget, ockupationerna och deportationerna.

”Det övriga Europa känner inga så dramatiska befolkningsförändringar och kan därför ha svårt att fatta vad esterna utsatts för”, konstaterade Lennart Meri, då välkänd författare och filmare samt sedermera utrikesminister och president i Estland, när jag intervjuade honom i början av 90-talet. ”Det finns inget att jämföra med. Men man kan försöka föreställa sig Moskva med 15 miljoner invånare, där halva befolkningen bestod av kineser och där t ex trafikpoliserna med ”storebrors” rätt bara talade kinesiska. Och där man på restaurangerna hade ersatt de gamla besticken med rispinnar.”

Läget var inte bättre i Lettland, sett ur det lettiska folkets synvinkel. Letterna var i början av 90-talet nästan 100 000 färre än de hade varit före andra världskriget. Andelen letter i Lettland sjönk under samma tid från 82 till 52 procent.

Översatt till svenska förhållanden skulle de baltiska befolkningsförlusterna under andra världskriget motsvara att mer än en miljon svenskar hade arresterats eller deporterats. De estniska erfarenheterna skulle vidare ha inneburit att halva befolkningen i exempelvis Stockholm bestod av ryssar – medan de lettiska erfarenheterna skul-

le innebära att mer än två tredjedelar av den svenska huvudstaden befolkades av rysktalande. Gatuskyltarna skulle ha varit tvåspråkiga, men de flesta taxichaufförer, postkassörskor, affärsbiträden och andra skulle bara ha talat ryska. Vid alla sammanträden hos myndigheter, föreningar och organisationer och på arbetsplatser skulle det ha räckt med en enda enbart rysktalande för att också alla svenskar måste försöka rådbråka det ryska språket. Om de då tog till det reaktionära argumentet att man borde få tala svenska i Sverige, skulle de ha stämplats som ”borgerliga nationalisterna” och ”antikommunisterna”, och hade tvingats att förklara sig för den kommunistiske partiorganisationen på sin arbetsplats och kanske för säkerhetspolisen.

DEN SOM I BERUSAT – eller rent av nyktert tillstånd – sjöng den gamla, förbjudna nationalsången ”Du gamla, du fria” eller gömde den gamla blå-gula flaggan på vinden skulle, om han eller hon blev upptäckt, ha kunnat dömas till ett års straffarbete eller spärras in på mentalsjukhus. De som hade drömt om att resa utomlands eller att få köpa en egen bil om tio år hade kunnat glömma det, om de hade en anmärkning i sin arbetsbok.

Estland tvingades under den kommunistiska tiden att ta emot drygt sju miljoner invandrare, framför allt ryssar, som i de flesta fall aldrig rotade sig eller brydde sig om att lära sig landets språk. I Sverige skulle de ha motsvarat att ungefär 35 miljoner invandrare kommit och gått, och att ungefär fem miljoner av dem hade stannat med en rad språkliga och andra förmåner.

Invandring till ett fritt samhälle, där den inhemska befolkningen inte utsatts för folk mord och inte känner sin framtid hotad, är en sak. En annan sak är massinvandring utan att landets egna myndigheter kan påverka den, och där den inhemska befolkningen sätts i stryk klass medan invandrare ges förtur i arbets- och bostadskön.

Med facit i hand är det närmast ofattbart att ester, letter och litauer – efter årtionden av förryskning och förtryck – lyckades frigöra sig utan att kröka ett enda hår på en enda rysk invandrades huvud. Kanske insåg de att även de flesta ryssar var kommunismens offer snarare än dess aktiva eller passiva hantlangare och medlöpare.

Andres Küng (andres.kung@mailbox.swipnet.se) är bl a författare till en rad böcker om Baltikum. I mars 1990 grundade han tillsammans med Håkan Holmberg, Peter Luksep och Gunnar Hökmark Måndagsrörelsen, som höll 79 måndagsmöten på Norrmalmstorg till stöd för Baltikums befrielse.

De flesta sifferuppgifter om Estland i denna artikel bygger på översikten *Estonian researchers' data about actual human losses in Estonia from 1940 to 1956*, sammanställd av Toomas Hiio vid Estlands presidentkansli, ansvarig för kommissionen som undersöker nazistiska och kommunistiska krigsförbrytelser i andra världskrigets Estland. E-post: thio@vpk.ee